

פרסומי המחלקה להיסטוריה

קרב ארפיד – ניצחון ישראלי שנשכח

ארנון למפרום

פברואר 2023

שבט ה'תשפ"ג

המחלקה להיסטוריה בצה"ל

תוכן עניינים

3.....	מבוא
4.....	יחסי הכוחות בגזרה המזרחית ומצבו של גדוד 573
5.....	הכניסה למלחמה
7.....	קרב אִרְפִיד
11.....	תוצאות הקרב ומשמעויותיו
12.....	מדוע נשכח הקרב?
13.....	הקרב והמערכה
15.....	רשימת מקורות

קרב ארפיז – ניצחון ישראלי שנשכח

ארנון למפרום¹

מבוא

ב־10 ביוני 1982 אחר הצהריים, במהלך מלחמת לבנון הראשונה, התחולל קרב סמוך לכפר ארפיז שבגזרה המזרחית. התוצאות המיידיות של הקרב היו השמדת עשרות כלים סוריים (טנקים, נגמ"שים, משאיות ומסוק גאזל אחד) ומספר גדול, ככל הנראה, של חיילים סורים הרוגים. בצד הישראלי לא נרשמו אבדות בגוף וברכוש. למרות הניצחון הברור, קרב זה טרם נחקר במלואו. מאמר זה מבקש להביא בפני הקורא את מהלך הקרב, כמו גם את הסיבות להיעדרותו מההיסטוריה הרשמית של המלחמה.²

הספרות הגלויה הקיימת כמעט ואינה תורמת למחקר. הקרב אינו מוזכר בספרם של זאב שיף ואהוד יערי "מלחמת שולל", שיצא לאור ב־1984, ולא בספרו של שמעון גולן "שלי"ג בלבנון", שיצא לאור ב־2017.³ בספר "הקרב בסולטאן יעקוב" בעריכתו של בעז זלמנוביץ (על בסיס מחקרו של רפי יקר), שיצא לאור ב־2020,⁴ מוזכרת נוכחות גדוד 573 בכפר ארפיז בשעות הערב של 10 ביוני – אך לא מוזכר הקרב שהתחולל שעות ספורות קודם לכן. אין התייחסות לקרב זה גם בישיבות ממשלת ישראל בתקופת המלחמה.⁵ מילים אחדות על פועלו של גדוד 573 נמצאות בספר "מלחמת שלום הגליל: מפות ומבצעים, תשמ"ב-1982".⁶

מאז יולי 1981 שררה הפסקת אש שברירת בין ישראל לאש"ף. שני הצדדים היו חלוקים בפרשנותם להפסקת האש. ישראל דרשה שהיא תחול על כל העולם, ואילו אש"ף טען שהיא חלה רק בגבול ישראל-לבנון. כתוצאה מכך היו מספר אירועים שכמעט הביאו לפרוץ מלחמה. האחרון שבהם התרחש במאי 1982, כאשר צה"ל כמעט יצא למלחמה בלבנון.⁷ למבצע זה, שקיבל את השם "קלע עץ", היו השלכות ישירות על גדוד 573.

הניסיון לרצוח את שגריר ישראל בלונדון, שלמה ארגוב, ב־3 ביוני 1982 הביא את הממשלה להחליט בישיבה סודית במוצאי שבת 5 ביוני לצאת למבצע "שלום הגליל". הממשלה קיבלה את הצעתם של ראש הממשלה מנחם בגין ושר הביטחון אריאל שרון לפעול בטווח 40 ק"מ מגבול ישראל. הם הבהירו לממשלה, שצה"ל לא יתקוף את הצבא הסורי החונה בלבנון ורק ישיב אש אם יתקפו הסורים תחילה. צה"ל יכתר את הסורים מדרום וממערב, כדי להביאם לנסיגה מזרחה לתחום סוריה. הרמטכ"ל רפאל איתן (רפול) הציג את התוכנית על מפה וטען שפעולת הכיתור

¹ ד"ר ארנון למפרום הוא ראש תחום תיעוד והנצחה בארכיון המדינה. ערך שורה של ספרים להנצחת נשיאים וראשי ממשלה. בין השאר השתתף בעריכת כרך הנצחה לראש הממשלה מנחם בגין.

² מאמר זה מוקדש לזכר שבעת חללי גדוד 573 שנפלו במלחמת "שלום הגליל", לפני ואחרי קרב ארפיז: אלברט אדרי, ציון חזן, שמואל חכמון, יעקב גדשרי יאיר, שוטה מירילאשוילי, אורי מרציאנו ועזרא נתן.

³ מחבר המאמר השתתף בקרב ארפיז בתפקיד משי"ק חרמ"ש בנגמ"ש של מ"מ 1, דודי כהן.

⁴ זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, שוקן, 1984; שמעון גולן, **שלי"ג בלבנון: קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת "שלום הגליל"**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומודן, 2017 (להלן: גולן, **שלי"ג בלבנון**).

⁵ בעז זלמנוביץ (עורך), **הקרב בסולטאן יעקוב** [מבוסס על המחקר "בין באב אלואדי לסולטן יעקוב: אוגדות 90 ו־880 בקרב על הדרג השני של דיביזיה 1, 10–11 ביוני 1982" של רפי יקר], אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומודן, 2020, עמ' 80.

⁶ אריה נאור וארנון למפרום (עורכים), **מנחם בגין ראש הממשלה השישי: מבחר תעודות מפרקי חייו (1913-1991)**, ארכיון המדינה, תשע"ד, עמ' 559-569 (להלן: נאור ולמפרום, **מנחם בגין ראש הממשלה השישי**).

⁷ מאור לוי (עורך), **מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים: 5 ביוני – 29 בספטמבר 1982**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2022, עמ' 130-139 (להלן: לוי, **מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים**).

⁸ נאור ולמפרום, **מנחם בגין ראש הממשלה השישי**, עמ' 551-556.

תושלם בתוך 36 שעות. השר מרדכי ציפורי טען שפעולת הכיתור תאלץ את הסורים להגיב באש ובהכרח תביא לעימות צבאי. ההחלטה קבעה כי ישראל לא תילחם בסוריה אלא אם תותקף, וכי לישראל אין תביעות טריטוריאליות מלבנון.⁸ למחרת, 6 ביוני 1982, החל מבצע "שלום הגליל" (שלי"ג), שבהמשך נקרא מלחמת שלום הגליל, מלחמת לבנון וגם מלחמת לבנון הראשונה.

יחסי הכוחות בגזרה המזרחית ומצבו של גדוד 573

על גזרה זו הופקד גיס (קורפוס) 446, בפיקודו של אלוף אביגדור בן־גל (ינוש), והכוח הסורי העיקרי היה דיוויזיה 1. ישראל שמרה על יתרון מספרי ואיכותי בגזרה. לגיס היו 605 טנקים לעומת 230 לסורים, 140 כלים של נ"ט ארוך טווח לעומת 234 לסורים (וכן 150 תותחי נ"ט), 19 גדודי חי"ר/קומנדו לעומת שמונה של הסורים ו-117 תותחים לעומת 55 סוריים (וכן 15 מטולי רקטות – קטיושות).

אחת מיחידות המשנה של הגיס הייתה אוגדה 90 (עוצבת "אתגר") בפיקודו של תא"ל גיורא לב. גם האוגדה נהנתה מיתרון כמותי מול חטיבה 91 של הצבא הסורי – הכוח הסורי העיקרי בגזרה: 283 טנקים מול 110 סוריים, כשבעה גדודי חי"ר/קומנדו לעומת כשניים סוריים ו-50 תותחים לעומת 28 סוריים (וכן שמונה מטולי רקטות). לחטיבה 91 היו גם כ-40 כלי נ"ט ארוך טווח (וכן כ-30 תותחי נ"ט) – כלי נשק שלא היה ברשות אוגדה 90.⁹

אוגדה 90 נחלקה ליחידות משנה, שאחת מהן הייתה חטיבה 943 בפיקודו של אל"ם נחמן ריבקיין, וזו כללה מספר יחידות, בהן גדוד 573 (גדוד 3) בפיקודו של סא"ל עלי ברוק, המפקד הראשון של הגדוד שהוקם ב-1977.

גדוד 573 הורכב משלוש פלוגות טנקים (כ', ל', מ') מדגם מגח אָם-48, שמוגנו באמצעות בלטנים שנתנו הגנה בפני טילי סאגר, מפלוגת חרמ"ש (ס') שהייתה מצוידת בנגמ"שים (זלדות) מדגם ברדלס לוחם, פלוגת מפקדה וכוחות נוספים שהיו כפופים למטה הגדוד כמו מחלקת סיור ומחלקת מרגמות 81 מ"מ.

הגדוד התאמן היטב במהלך החודשים שלפני הלחימה וגילה כשירות מבצעית גבוהה. חיילי הגדוד עברו בחודש מאי 1982 אימון שהצטרף לשורה ארוכה של אימונים; במהלכו "הוקפץ" הגדוד ממתקן האימונים בצאלים אל הימ"ח הסמוך לנעורה שבצפון, וזאת לקראת מלחמה בלבנון – מבצע "קלע עץ".¹⁰ אירוע זה הביא לשיפור מוכנותו הקרבית והלוגיסטית של הגדוד, כי מפקדיו וחייליו למדו טוב יותר על הסד"כ בימ"ח ועל משימות הגדוד במלחמה בלבנון. על כך כתב בזיכרוניתו דודי כהן: "בשעה 17:00 [ב-6 ביוני 1982] פגשנו את עלי [ברוק, המג"ד], עומר [גרטי, הקמ"ן], דב [גודינגר, הקמב"ץ], נכנסנו לחדר הגדודי ועל לוחות ראינו את המפות עם הצירים, **הכול היה מוכר** [...] יש לציין שהימ"ח היה מאורגן למופת. אמנם היו חסרים ציודים, אך הארגון והסד"כ היה מושלם [...] תכנית הלחימה של הגדוד הייתה ברורה לי עוד מתקופת המילואים הקודמת".¹¹

סד"כ הגדוד ערב המלחמה מנה 466 חיילים, מהם 11 קציני טנקים, 11 קציני חרמ"ש (למעשה, קציני חי"ר בתפקידים שונים בפלוגת החרמ"ש ובמחלקות הסיור והמרגמות), 42 מט"קים, 21

⁸ שם, עמ' 559, 565-569.

⁹ אוגדה 90 בקרב הדיביזיוני הראשון במלחמת "שלום הגליל", 9-10 ביוני 1982, עמ' 7-8.

¹⁰ גולן, שלי"ג בלבנון, עמ' 101-111.

¹¹ זיכרונות דודי כהן, עמ' 5-7. ההדגשה שלי, א"ל.

מ"כים, 95 אנשי צוות טנקים, 75 לוחמי חרמ"ש, 15 חובשים, חמישה אלחוטנים, חמישה קשרים,¹² 26 נהגים, 42 חיילי חיל חימוש כללי; בסך הכול, 35 צוותי טנקים.¹³

סגל הגדוד מנה את המג"ד, סא"ל עלי ברוק, הסמג"ד, רס"ן אהוד ליבנה, ומפקדי הפלוגות הבאים - מפקד פלוגה כ': יששכר ירושלמי (איסי); מפקד פלוגה ל': הדר קרני; מפקד פלוגה מ': עמיר לוטן; מפקד פלוגת החרמ"ש (ס'): נתן יגר; מפקד פלוגת המפקדה: יצחק בראון. יש להוסיף שקצין בשם איתי אמיר (לימים, מפקד הגדוד) פיקד על טנק שהיה כפוף ישירות למפקדת הגדוד.

כוחות האויב כללו את חטיבה 91, שהשתייכה לדיוויזיה 1 הסורית. היא התפרסה בגזרה המזרחית ברצועת ההגנה הראשונה, מצפון לרצועת האבטחה שאותה איישו מחבלים פלסטינים. ברצועת ההגנה הראשונה הוקם קו מוצבים קדמי, ונחפרו בה חפירות עבור כוחות משוריינים מג'בל ערבה ועד שולי החרמון.¹⁴

הכניסה למלחמה

האוגדה גויסה למילואים ביום ראשון, 6 ביוני 1982 – היום שבו פרצה המלחמה. ביום שני, 7 ביוני, אחר הצהריים התחיל הגדוד לנוע מהימ"ח אל שטח היערכות ליד כפר יובל. צילום של מקום ההיערכות פורסם בספר.¹⁵ הגדוד כלל 31 טנקים, אחד מהם עם "נוכרי" (מכשיר לפיצוץ מוקשים), 20 נגמ"שים ושלושה גיפים. 17-18 נגמ"שים היו עם הכוח הקדמי של הגדוד. בפלוגת המפקדה נשארו שניים-שלושה נגמ"שים וגם אחד הגיפים. ניתן להעריך שבכוח הקדמי של הגדוד היו בין 200 ל-240 לוחמים.¹⁶ רוב חיילי פלוגת המפקדה וחלק מחיילי החרמ"ש והטנקים שלא נמצא להם מקום על כלי הרק"ם נשארו בימ"ח, או בדרג האחורי של החטיבה, וזאת כעתודה ומענה לוגיסטי – אך דווקא מקרבם היו רוב נפגעי הגדוד.

ביום רביעי, 9 ביוני, בבוקר נכנס הגדוד ללבנון.¹⁷ וכך נוסחה משימתו הראשונית:

יהיה בעתודה לפתיחת ג'בל ביר א'דהר, ישתלט על מג'דל בלחיס. ינוע עצמאית ככוח אוגדתי. יחפה לכיבוש ג'ב-גינין. ימשיך בתנועה באגף המערבי של בקעת הלבנון. תפיסת עמדות לעבר שתורא תוך השארת חסימה בכפריה. יהיה מוכן להשתתף בכיבוש שתורא. יחזור לחטיבה מאזור ציר ביירות-דמשק ויתפוס עמדות הגנה כלפי צפון של ציר מולקשטיין מתג 50 ויהיה בכוננות להמשך משימה.¹⁸

באותו יום, בסביבות השעה 14:00, חוסלו סוללות הנ"מ של הצבא הסורי – מה שהבטיח עליונות אווירית של צה"ל בלבנון. שתורא וכביש ביירות-דמשק המשיכו להיות יעד לצה"ל – כך דרש שר הביטחון שרון בדיון בפקוד הצפון ב-10 ביוני אחר הצהריים.¹⁹

¹² דרור ירון, קצין הקשר הגדודי, אמר כי הוא לא ידע לעמוד על ההבדל המדויק בין "קשרים" ל"אלחוטנים". עם זאת הוא אישר, שאכן היו עשרה חיילים בצוות שלו. **ריאיון עם דרור ירון**, 25 באוגוסט 2022 (להלן: **ריאיון דרור ירון**).
¹³ **חטיבה 943 – סיכום**, עמ' 6. חיבור כל המספרים מביא ל-348 חיילים; כלומר, 98 חיילים חסרו סיווג מקצועי צבאי.

¹⁴ **איגרת תו"ל אויב, מס' 1/83, תורת הלחימה של הצבא הסורי: כפי שבאה לביטוי בהפעלת הכוחות במהלך מבצע של"ג**, פברואר 1983, עמ' 11.

¹⁵ לוי, **מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים**, עמ' 132. צילום זה וכן הצילומים בעמ' 133 ו-136 באטלס צולמו על ידי איתי אמיר ז"ל.

¹⁶ **ריאיון עם אריק קוקס** (שליש הגדוד), 30 באוגוסט 2022; **תכתובת דואר אלקטרוני**, אריק קוקס, 5 בספטמבר 2022.

¹⁷ בשעה 08:20 בבוקר, לפי יומנו של לוחם החרמ"ש דוד אברהם הלוי, ששירת בנגמ"ש המ"פ.

¹⁸ **חטיבה 943 – סיכום**, עמ' 17.

¹⁹ גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 394.

ב־9 ביוני, לאחר מסע מפרץ,²⁰ הגיע הגדוד עד סמוך לכפר ליביא, ושם בלילה עלה אחד הטנקים מפלוגה ל' על מוקש שקרע לו שרשרת. הדבר עצר למעשה את התקדמות הגדוד שהתמקם באזור לחניון לילה.²¹ משעה זו נגרע טנק זה מהכוח הלוחם של הגדוד, וצוות הטנק נשאר עם הטנק הפגוע במשך יותר משבוע.²² הגדוד חנה סמוך לכפר. הגדוד הגיע למקום זה לאחר שגדוד חי"ר 931 (גדוד 4) שסופח לחטיבה 943 בסיוע גדוד 572 (גדוד 2) מחטיבה 943 כבשו את פאתי ליביא, אחרי שנדרשו להתמודד עם התנגדות של כוח סורי, פיצוץ בורות ייקוש ופריצת שדה מוקשים.

בבוקר²³ יום חמישי, 10 ביוני, ביצע כוח מהגדוד שמנה שלושה טנקים ושני נגמ"שים סיור אלים בכפר ליביא – ירי בנשק קל על בתים שלא הניפו דגל לבן ובין הבתים.²⁴ באותה עת ניהלה החטיבה קרב נגד כוח סורי בהיקף גדוד מצומצם (16 טנקים) ב"אמבטיית ביאנור" בפתחת ואדי חפופה. כמו כן הפעילו הסורים שני מסוקי גאזל שהתייצבו מעל הכפר מגידל בלחיס וירו משם שלושה טילים לעבר גדוד 346 (גדוד 1). כוחות הגדוד השיבו באש – אך המסוקים לא נפגעו. הקרב התבצע באמצעות שלושה מארבעת הגדודים של החטיבה: גדוד 346, גדוד 572 וגדוד 931. גדוד 573 השאיל טנק מצויד ב"נוכרי" לגדוד 346. תוך כדי פעולה התפרקה זרוע של ה"נוכרי". וכך חזר טנק זה לרשות גדוד 573 רק למחרת, 11 ביוני, כטנק רגיל ללא "נוכרי".²⁵ בסך הכול הושמדו בקרב זה שישה טנקים סוריים ותותח 130 מ"מ. שאר הכוח הסורי הצליח לסגת באופן מסודר, חלקו כנראה מזרחה לכיוון ארפיד. טנק של גדוד 572 נפגע, שניים מאנשי הצוות נהרגו ושניים נפצעו. טנקיסט נוסף נפצע בקרב.²⁶

²⁰ זיכרונות דודי כהן, עמ' 19: "התנועה [...] הייתה אטית ביותר, שיירות ופקקי תנועה נוראים בדרך כמו בצומת בן יהודה-דיזנגוף [בתל אביב] ביום שישי בצהריים".

²¹ שם, עמ' 20.

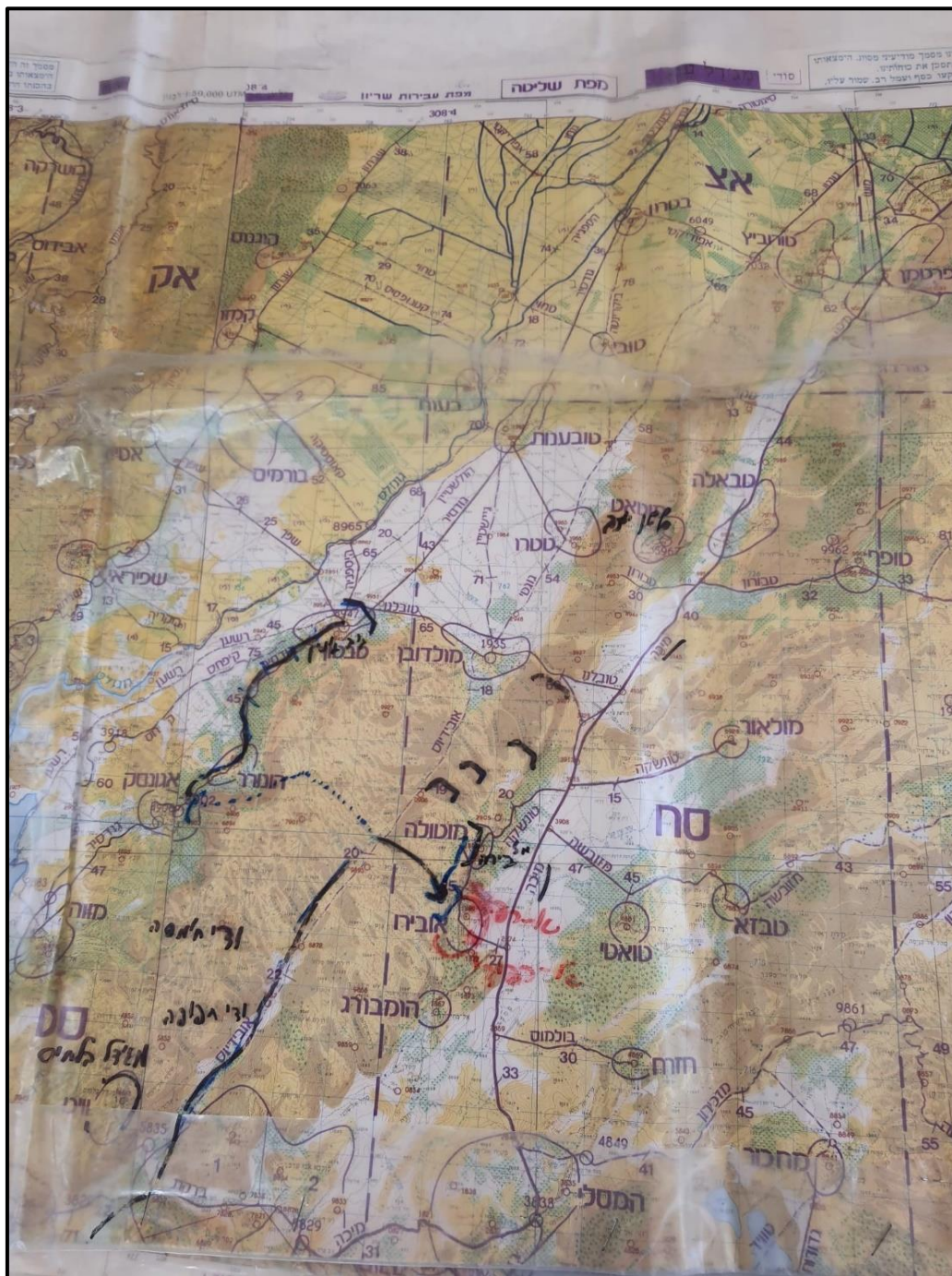
²² ריאיון עם נמרוד דגני, מ"מ 3 בפלוגה ל', 29 בספטמבר 2022. הטנק הזה היה שייך למחלקה שלו. ב־19 ביוני 1982 טנק זה עדיין שהה באותו מקום ליד ליביא (זיכרונות דודי כהן, עמ' 21).

²³ בשעה 05:30 לפי: יומנו של דוד אברהם הלוי.

²⁴ לפי זיכרונות דודי כהן, עמ' 21, לסיור הייתה מטרה נוספת: לבדוק אם יש מעבר לטנקים בין בתי הכפר. הבדיקה העלתה שהסמטאות צרות מדי למעבר טנקים.

²⁵ ריאיון עם רענן קפלן, מפקד הטנק, מ"מ 1 בפלוגה כ', 23 בספטמבר 2022.

²⁶ רפי יקר, לחימת צח"ם במלחמת "שלוש הגלילות", אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, ינואר 1995 – פרסום פנימי, עמ' 51-57.

מפת שליטה 'הוריקן' של אזור ארפיז²⁷

בשעה 11 בבוקר קיבלה החטיבה אישור להשתמש בגדוד 573 כדי להמשיך צפונה ולנצל את ההצלחה בקרב ב"אמבטיית ביאנור". הגדוד נכנס ל"אמבטיית ביאנור" אחרי הקרב, עבר והמשיך בוואדי חפופה לכיוון צפון-מזרח. לרשות הגדוד הועמדו שני טרקטורים של חיל ההנדסה. המח"ט הורה לגדוד 346 לחפות על מעבר גדוד 573 בפתחת הוואדי צפונה בתצפית ולא באש. סגן מפקד האוגדה, אל"ם רן שריג, הציע למפקד האוגדה, תא"ל גיורא לב, להפנות את גדוד 573 מזרחה. לב אישר את

²⁷ המפה נמסרה למחבר במפגש רעים שהתקיים בשנת 2023. על המפה מופיעים הסימונים הטקטיים המקוריים ערב הקרב.

ההצעה אולם, לדבריו, דחה אותו מפקד הגיס אביגדור ברגל (ינוש). מאוחר יותר הנחה מפקד הגיס בעצמו את שריג וריבקין לפנות מזרחה לעבר אלמחידתה (כפר הנמצא מדרום לארפיד) ולירות משם לעבר ציר הכביש המזרחי ("מיכה"). בשעה 12:38 הודיע מפקד הגיס למפקד האוגדה על שיגור הכוח. מפקד האוגדה בדק זאת מול סגנו, והוא אישר זאת בשעה 12:41.²⁸ אולם הוראה זו לא הועברה מייד לגדוד 573.²⁹

באותה עת שהו ב"אמבטיית ביאנור" כוחות שונים של חטיבה 943 לצורך התארגנות וקבלת אספקה. בסביבות השעה 12:55 תקף חיל האוויר הישראלי את הכוחות האלה. הפגיעה הייתה קשה: 24 הרוגים, 92 פצועים ועוד 32 פגועי הלם קרב (הפרעת דָּחֶק פוסט-טראומטית). חמישה מההרוגים ו-24 מהפצועים היו מפלוגת המפקדה של גדוד 573. כמו כן הושמדו טנק ושני גייפים, ונפגעו מכליות המים – מה שגרם למחסור במים.³⁰ בתגובה, הכוח נעצר ופרס יריעות אדומות על הטנקים והנגמ"שים, וזאת כדי להקל על טייסי חיל האוויר לזהותם.³¹ המשמעות הלוגיסטית של התקפת חיל האוויר הייתה שהגדוד איבד את עיקר יכולתו לאספקה עצמית של מים, תחמושת ומזון. ככל הנראה, מפקדת הגדוד לא הייתה מודעת לכך.³² המג"ד עלי ברוק סיפר כעבור שנים שלא קיבל דיווח על האירוע בזמן אמת. רק למחרת, ביום שישי בצהריים, לאחר הפסקת האש, נודע לו על האסון.³³ "ביום חמישי בסביבות השעה 13:00 קרא מ"פ מפקדה איציק בראון למג"ד ודיווח לו על אירוע באזור ציר ביאנור. איציק סירב להסביר בקשר מה קרה".³⁴

אחרי הפצצת חיל האוויר המשיך הגדוד בוואדי חפופה. פלוגה מ' הובילה את הגדוד ועמה המג"ד. במקום בשם אלוטיית מצאו לוחמי הפלוגה סימנים לאנשי קומנדו/חי"ר שעזבו את המקום זמן קצר קודם לכן. המ"פ השאיר במקום את הסמ"פ אלחנן שמואלי עם מחלקה 3, כדי לאבטח בעת ששאר הגדוד התקדם. אחרי פלוגה מ' התקדמו פלוגה ל', החרמ"ש ופלוגה כ'.

רק לאחר מכן, כנראה לקראת השעה 14:00, הגיעה אל מג"ד 573 פקודתו של מפקד הגיס לפנות מזרחה. מפקד הגיס התקשר למג"ד 573 ושאל למיקומו. המג"ד נתן מיקום ומייד קיבל פקודה ישירה לפנות מזרחה, לחצות את ג'בל ערבה ולהתמקם בצדו המזרחי בארפיד, מעל ציר "מיכה".³⁵ מכאן אנו למדים שההוראה ברמת הגיס והאוגדה לשלוח את גדוד 573 מזרחה לאלמחידתה לא הועברה באופן מיידי למג"ד 573. להערכתי, מתקפת חיל האוויר על החטיבה היא שגרמה לקצר בתקשורת. מפקד הגיס – אחרי שפנה למפקד האוגדה, לסגנו ולמפקד החטיבה – פנה במישרין גם למג"ד כדי לוודא את ביצוע ההחלטה. רישום שיחה זו אינו מופיע בספרו של יקר. בשלב מסוים, בערך בשעה 14:30, דיווחה חטיבה 943 לאוגדה 90: "כוח קדומני נמצא באובידיוס 22 [ואדי חפופה]. המח"ט עצמו נמצא בברקת 22 [ממזרח לכפר משכי]".³⁶

²⁸ יקר, ההתקפה על המערך העיקרי: הבקעת הדרג הראשון של דיביזיה 1, כרך א', עמ' 318.

²⁹ הרחבה בהמשך.

³⁰ שם, עמ' 320-322.

³¹ ביומן המבצעים של אוגדה 90 (עמ' 11 בסריקה) נרשמה בערך בשעה 13:40 (הספרה הימנית של השעה לא צולמה) הוראתו של "סופרמן" ל"משולבים": "אין לירות על שום כלי עם פנל אדום. יש לבצע יעף יבש לזיהוי ובשום פנים לא לירות על כלים עם פנל אדום".

³² הקמב"ץ, דב גודינגר, אמר שהוא הדחיק זאת, וכי מ"פ המפקדה יצחק בראון בכוונה השתדל שלא להציף זאת – **ריאיון עם דב גודינגר**, יולי 2022. קצין הקשר, דרור ירון, אמר כי הוא זוכר שבעקבות הבשורה המרה הוא הלך והעמיס על הטנק שלו ציוד קשר רזרבי, בהנחה שלא יהיה מי שיספק זאת – **ריאיון דרור ירון**.

³³ **ריאיון עם עלי ברוק**, 29 באוגוסט 2022 (להלן: **ריאיון עלי ברוק**).

³⁴ **זיכרונות דודי כהן**, עמ' 29.

³⁵ שם, עמ' 11: "בציר אובידיוס למעשה חל שינוי בתכנית המקורית, שינוי שהחליט האלוף יאנוש [ברגל], מפקד הגזרה המזרחית, שינוי שהביא לשינוי פני המלחמה בגזרה המזרחית כולה".

³⁶ **יומן המבצעים של אוגדה 90**, עמ' 12 בסריקה. כתבתי "בערך", כי הספרה הימנית של השעה לא צולמה.

סמוך לשעה 14:00 קיים עלי ברוק תדריך מהיר עם קציני הגדוד. הוא חשש מקשיי העבירות וממארב סורי, ולפיכך נקבעה תנועה איטית וזהירה של יחידות הגדוד תוך חיפוי הדדי.³⁷ לאחר מכן פנה הגדוד מזרחה ועלה על גיבל ערבה.³⁸ יקר כתב שהפנייה הייתה במקום בשם כיפת אל'ערב,³⁹ דודי כהן כתב שהפנייה הייתה דרך ואדי אזרוב.⁴⁰ קצין המודיעין הגדודי, עומר גרטי, שרטט על מפת הקוד "הוריקן" את מקום הפנייה מזרחה על ציר "אובידיוס" מתג 20.⁴¹ כל המקומות האלה סמוכים זה לזה. קצין הסיור הגדודי מתי אריאב סבור, שהוא עצמו עלה בשביל בסמוך לכיפת אל'ערב – אך ייתכן שהחלק האחורי של הגדוד השתמש בנתיב צפוני יותר.⁴² כאמור לעיל, הגדוד נע תוך חיפוי הדדי ולא בשיירה מנהלית, ולכן אפשר שאנשיו עלו ביותר מנתיב אחד.

תדריך מג"ד 573, עלי ברוק, לפני לחימה באזור אירפיד. צולם ממזרח למג'דל בלחיס בוואדי חפופה. צילום: איתי אמיר⁴³

העלייה להר הייתה תלולה, והגדוד נעזר בשני טרקטורים מדגם ד״9 שסללו לו דרך גישה. הגדוד המשיך לכיוון אירפיד. ממערב לכפר זיהה הגדוד לוחמי קומנדו/חי"ר סורים, שככל הנראה נמלטו מוואדי חפופה. הטנק של איתי אמיר הוביל את הגדוד, והוא השמיד בדרך לכפר טנק סורי ושני נגמ"שי טילים מדגם בִּי־אֶם־פִּי.⁴⁴

³⁷ ריאיון עלי ברוק.

³⁸ לוי, מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים, מפה בעמ' 116.

³⁹ יקר, ההתקפה על המערך העיקרי, כרך א', עמ' 323-325.

⁴⁰ זיכרונות דודי כהן, עמ' 23.

⁴¹ הקמ"ן שרטט זאת ב־13 ביוני 1982 בתחקיר שנעשה לו בעת שהגדוד חנה ממזרח לאגם קרעון.

⁴² הדברים נכתבו בהודעת ווטסאפ, 29 בספטמבר 2022.

⁴³ הצילום מופיע גם אצל: לוי, מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים, עמ' 136.

⁴⁴ זיכרונות דודי כהן, עמ' 23.

לקראת השעה 15:00 התמקם הגדוד בא-רפיד. בשלב הראשון הצטופפו על גבעה לבנה ממזרח לא-רפיד⁴⁵ פלוגה מ', למעט הכוח של הסמ"פ אלחנן שמואלי, שהגיע מאוחר יותר לאזור,⁴⁶ וכן גם מפקדת הגדוד ופלוגה ל'. חיילי חרמ"ש ביצעו סריקות בכפר.⁴⁷ המ"מ נמרוד דגני זוכר שהטנקים של פלוגה ל' ירו על רק"ם, משאיות, מכליות וקצת טנקים.⁴⁸ חלק מנגמ"שי החרמ"ש פוזרו בין פלוגות הטנקים, וחלקם (נגמ"ש מ"פ ונגמ"ש מ"מ 1) תפסו גזרה צרה בין פלוגה מ' לפלוגה כ' שפנתה דרומה והשתתפו בירי על נגמ"שים וכלים "רכים" בציר "מיכה" באמצעות מקלעי בראונינג 0.5.⁴⁹ פלוגה מ' וכוחות מפקדת הגדוד פתחו באש על כוחות חטיבה 91 הסורית, שנמצאה במגמת נסיגה מדרום לצפון על ציר "מיכה".⁵⁰ צילום של האירוע פורסם בספר.⁵¹ כמו כן נמצאו באזור שני גדודים סוריים: גדוד ארטילריה וגדוד מטולי רקטות.⁵² לפי מקור נוסף, הותקפו גם כוחות של חטיבה 58 הסורית שהגיעה לתגבר את הכוח הסורי.⁵³

כאמור, פלוגה כ' פנתה דרומה בהובלת המ"פ איסי ירושלמי, ובדרכה בסמטאות הכפר נתקלה באש מנשק קל. הטנק של ירושלמי עבר על גשרון, אולם הטנק השני בכוח שבר אותו ושאר הפלוגה לא הייתה יכולה להמשיך בדרך. ירושלמי נאלץ להמשיך בסמטאות הכפר בגלל האש מהנשק הקל שהומטרה על הטנק וחייבה אותו להוריד את גופו לתוך הטנק. לאחר כמה מאות מטרים נכנס הטנק למעין מדרון ושם פרס את שני הזחלים. הוא חולץ רק בבוקר.⁵⁴ שאר פלוגה כ' נותרה בפיקודו של הסמ"פ יוסי שינקלר. הם היו תקועים בסמטאות הכפר ולא יכלו להשתתף בירי על הכוח הסורי בציר "מיכה".⁵⁵

בשלב הבא עזבה פלוגה ל', בהובלת המ"פ הדר קרני, את הגבעה הלבנה ונשלחה לכפר אל-בירה שמצפון לא-רפיד. אולם בלב הכפר נתקע הטנק של קרני, והוא נשאר במקום זמן מה עד שחולץ. קרני הורה לנמרוד דגני להוביל את רוב הפלוגה צפונה אל מעבר לאל-בירה. דגני הוביל את עיקר הפלוגה מצפון לכפר על ציר "טונשקה" (מערבית לציר "מיכה") תוך שהאויב יורה עליהם טילי סאגר בלי שהצליח לפגוע בהם. הם תפסו עמדות באזור מתג 20, אך לא היו להם מטרות לפגיעה. דגני ביקש להמשיך צפונה לרכס הבא, אך קרני אסר זאת עליו, כנראה מחשש לפיזור הפלוגה על פני מרחב עוין רחב יותר.⁵⁶ הפלוגה נשארה בעמדותיה עד הבוקר ודיווחה בלילה על תנועת כוחות סוריים דרומה לאזור משולש "טובלנו".⁵⁷

בשעה 17:25 בערך הגיעו ארבעה מטוסי מיג, ירו לעבר הגדוד ונמלטו בלי לגרום נזק.⁵⁸ בסביבות השעה 18:40⁵⁹ הגיעו בזה אחר זה שני מסוקי גאזל סוריים אל מול הגזרה של פלוגת החרמ"ש.⁶⁰

⁴⁵ שם, עמ' 24.

⁴⁶ ריאיון עם עמיר לוטן, 28 בספטמבר 2022.

⁴⁷ זיכרונות דודי כהן, עמ' 26: "שני הצוותים, שלי ושל יגר, ערכו סיור רגלי באזור הכפר וצפינו על ציר מיכה".

⁴⁸ ריאיון עם נמרוד דגני, 29 בספטמבר 2022 (להלן: ריאיון נמרוד דגני).

⁴⁹ השמידו נגמ"ש טילים, משאית וגייפ. זיכרונות דודי כהן, עמ' 25.

⁵⁰ יקר, ההתקפה על המערך העיקרי, כרך א', עמ' 323-325.

⁵¹ לוי, מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים, עמ' 133.

⁵² שם, עמ' 116.

⁵³ אבי זהבי, קרב גייס 446 במלחמת של"ג, יולי 1989, עמ' 42.

⁵⁴ ריאיון עם איסי (יששכר) ירושלמי, 25 בספטמבר 2022.

⁵⁵ ריאיון עם יוסי שינקלר, 28 בספטמבר 2022.

⁵⁶ ריאיון נמרוד דגני. הדר קרני סירב להתראיין למחקר זה.

⁵⁷ ריאיון עם רפי שקד, מ"מ 1 בפלוגה ל', 17 באוקטובר 2022.

⁵⁸ זיכרונות דודי כהן, עמ' 26. דוד אברהם הלוי אישר זאת ביומנו.

⁵⁹ שם, עמ' 25.

⁶⁰ לפי יומן המבצעים של אוגדה 90, בשעה 17:05 התריע המודיעין בפני אג"ם האוגדה: "12 מסוקי סער עם קומנדו בדרך לגזרתנו" (עמ' 13 בסריקה). מסוק גאזל אינו מסוק סער, אלא מסוק תקיפה המאויש בשני טייסים בלבד.

הפלוגה, וכן כמה טנקים שהיו באזור, פתחו באש אוטומטית של מקלעים⁶¹ ורובים על המסוק הראשון והפילו אותו. המסוק השני הסתלק מייד לאחר שירו גם עליו. בלילה נתפסו שני הטייסים של המסוק הסורי שהופל על ידי איסי ירושלמי שנתקע, כאמור, עם הטנק שלו בנקודה דרומית ונמוכה בכפר.⁶² בסביבות השעה 15: 19 ניסו שני מיגים לתקוף את הכוח, אך מטוסי חיל האוויר הישראלי הפילו לפחות אחד מהם.⁶³

המח"ט הצטרף לגדוד 573. בשעה 15: 30 הוא דיווח למפקד הגיס כי נעלמו מעיניו 20 טנקים ו- 20 נגמ"שים של האויב, והוא חושש מניסיון איגוף סורי. בסופו של דבר זו הייתה התרעת שווא, ובשעה 16: 23 דיווח המח"ט למפקד האוגדה שהגדוד השמיד 20 טנקים ו- 20 נגמ"שים;⁶⁴ במילים אחרות: "מטווח ברווזים". יש להוסיף כי היו גורמים טכניים שהקשו על הטנקים של צה"ל לפגוע באויב. הטנקים התקשו לעיתים לצודד את התותח למטה במידה מספיקה, ובנוסף הם קיבלו לראשונה פגזים מסוג "ליטוף", מבלי שהתאמנו בירי שלהם.⁶⁵

על פי מקור נוסף, הציע מפקד האוגדה למפקד הגיס לנצל את ההצלחה באירפיד ולשלוח את גדוד 573 דרום-מזרחה אל דהר אלעמר, וכך לכתר את חטיבה 91. אולם מפקד הגיס סירב בטענה שהאזור "שייך" לאוגדה 252 שנמצאת מאחור.⁶⁶

באותו ערב שקעה השמש בסביבות 19: 45,⁶⁷ וסמוך לאותה עת פסקה הלחימה. בקרב הושמדו עשרות כלים סוריים, ומספר נכבד של חיילים סורים נהרגו. מחקרים מאוחרים מראים כי חטיבה 91 איבדה בסך הכול במלחמה (לא רק בקרב אירפיד) 50-52 טנקים ושבעה נגמ"שים מדגם בִּי-אַר-דִּי-אַם.⁶⁸ "גדוד 573 [...] התייצב בשעה 15: 00 בערך מעל הכפר אירפיד ופגע משם בכוחות סוריים רבים שנסוגו בציר 'מיכה'".⁶⁹ בצילום אוויר של זירת הקרב מהשעה 15: 31 נראים חמישה כלים סוריים עולים באש.⁷⁰ יש להדגיש שאף חייל בגדוד 573 לא נהרג או נפצע, ואף כלי לא נפגע – על אף שהסורים הצליחו לירות מספר טילי סאגר. בתום הלחימה נערך הגדוד להגנה היקפית סביב אירפיד.

תוצאות הקרב ומשמעותיו

הגדוד הכריע את הכוח שמולו שהיה שווה או גדול ממנו הודות לגורמים הבאים:

א. הגדוד הגיע ברמת כשירות גבוהה. כשירות זו הביאה לכך שאנשיו תפקדו היטב, עשו פחות טעויות ושמרו על חיילות גבוהה – כולל פגיעה במטרות האויב. ביטוי נוסף ליכולת הגבוהה

⁶¹ על כל נגמ"ש היה מקלע בראונינג 0.5 ושני מקלעי מאג. על הטנקים היו מקלעי בראונינג 0.3. **ריאיון עלי ברוק**.
⁶² **ריאיון איסי ירושלמי**.

⁶³ **ריאיון עלי ברוק**. דודי כהן כתב (זיכרונות דודי כהן, עמ' 26) את השעה. כמו כן הוא טוען ששני המיגים הופלו באמצעות טילים. לפי יומנו של דוד אברהם הלוי, אירוע זה היה בשעה 18: 45.

⁶⁴ **זיכרונות דודי כהן**, עמ' 22: "הטנקים עלו לגבעה הלבנה ממזרח לכפר רפיד ושלטו על כל ציר מיכה. וכאן למעשה התחילה החגיגה. הגדוד השמיד שם 100 מטרות הכוללות טנקים מסוג טי 72, טי 62, משאיות, גיפים, נגמ"שי טילים BMP, זה היה היום החשוב הגדול של הגדוד".

⁶⁵ דברי נמרוד דגני בכנס מפקדי הגדוד ב-23 בספטמבר 2022 בראש העין. עמיר לוטן הסביר לי שלטנק מגח יש יותר יכולת הנמכה מאשר לטנקים הסובייטיים - **ריאיון עמיר לוטן**.

⁶⁶ זהבי, **קרב גיס 446 במלחמת של"ג**, עמ' 42.

⁶⁷ לפי אתר האינטרנט 2NET השמש שקעה בתל אביב בשעה 19: 47:

<https://calendar.2net.co.il/AnnualSunTimes.aspx?city=%D7%AA%D7%9C%20%D7%90%D7%91%D7%99%D7%91&hyear=5742>

⁶⁸ לפי **אוגדה 90 בקרב הדיביזיוני הראשון**, עמ' 23. מקור זה אינו מציין במדויק את מספר הנפגעים הסורים אלא ש"עשרות אוכנו בשטח, בעיקר בקדמת המערך העיקרי". במסמך מטעם אג"א, **מלחמת של"ג: פינוי שלל משטח לבנון, דו"ח מסכם**, אוקטובר 1982, יש נתונים חלקיים על טנקים סוריים פגועים באזור ציר "מיכה", אך לא ניתן להסיק מהם מספר מדויק.

⁶⁹ לוי, **מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים**, עמ' 134.

⁷⁰ שם, עמ' 132.

- של הגדוד הייתה בעובדה ששתי פלוגות הצליחו להתמודד עם כך שהטנקים של מפקדיהן נתקעו ולא יכלו להמשיך עמן.
- ב. מפקדי הגדוד הוכנו למשימות הגדוד באירוע של "כמעט מלחמה" ("קלע עץ") בחודש מאי 1982.
- ג. האויב הופתע מעצם ההתקפה עליו ממקום שהוא לא ציפה. האויב נע מדרום לצפון ולא ציפה שבעומק השטח שלו הוא יותקף ממערב. ביטוי לתחושת ההפתעה של הסורים נמצא בספר שהוצא בסוריה ב־1983 בעריכת שר ההגנה מצטפא טלאס. וכך הוא כתב: "בבוקר 10 ביוני הצליחו הכוחות הסוריים [...] לבלום את ההתקדמות של הכוחות הישראליים ולהשמיד את הכוח הישראלי שהונחת מן האוויר מצפון לאלרפיד".⁷¹ כלומר, פעולה בסגנון מבצע "פונטיאק" במלחמת יום הכיפורים.⁷² העובדה שטלאס טען כי כוח צה"ל הגיע לא־רפיד בנחיתה מהאוויר מעידה על כך שהפיקוד הסורי התקשה לעכל את עצם נוכחותו בכפר ב־10 ביוני, לאחר שפילס את דרכו לשם דרך ג'בל ערבה.
- ד. טופוגרפיה: הכוח הישראלי התמקם על הר שולט, בעוד האויב התרכז בעמק. היתרונות שבמצב זה עלו על הקושי לצודד את תותחי הטנקים למטה.
- ה. תכסית: הטנקים והנגמ"שים של גדוד 573 הסתתרו בין בתי הכפר, ואילו הרק"ם של האויב היה בשטח פתוח שבו לא ניתן להסתתר.
- ו. תאורה טבעית: הקרב התרחש בשעות אחר הצהריים, וכוחות הגדוד תקפו ממערב למזרח. כתוצאה מכך התקשו חיילי האויב לזהות כוחות ישראליים, כי קרני השמש היו מולם, במיוחד באותו יום קיצי, בהיר וללא עננים.
- ז. גדוד 573 הצליח לירות אש אנפילאדית – כלומר, אש שטוחת מסלול על הממד הארוך והצדי של רק"ם האויב. ואילו הרק"ם של הגדוד, ככל שנראה לאויב – התגלה בממד הצר (הקדמי) שלו. דבר זה הקל על הפגיעה באויב והקשה על האויב לפגוע בכוחות הגדוד.
- כל הסיבות האלה גרמו לכך שהאויב אף לא ניסה לבצע התקפת נגד קרקעית, אלא רק ניסיונות אוויריים של מיגים ומסוקי גאזל.

מדוע נשכח הקרב?

קרב א-רפיד קיבל עד כה מקום מצומצם בחקר מלחמת שלום הגליל. ההישג הצבאי בקרב זה נשכח, ונותר נחלתם של המשתתפים בו, ומעטים מלבדם. הסיבות לכך מגוונות:

- א. בקרב ארפיד לא נגרמו לצה"ל אבדות בנפש ואף לא פצועים. בשיח הזיכרון הישראלי, זיכרון של ניצחון צבאי מתקשר בדרך כלל באופן אוטומטי לאבדות, לקורבנות ששילמו את המחיר למען הניצחון. את קרב תל פאחר במלחמת ששת הימים, שבו נהרגו 34 מחיילי צה"ל, זוכרים יותר מאשר את קרב תל עזזיאת שבו נפלו שניים מחיילי צה"ל.⁷³ אפילו אירוע של כישלון צבאי הכרוך בקורבנות – למשל קרב תל חי – זוכה לזיכרון מודגש, הן כדי להנציח את הנופלים והן כלקח למנוע את הכישלון הצבאי הבא.

⁷¹ מצטפא טלאס, הפלישה הישראלית ללבנון, מערכות, 1988, עמ' 213. ההדגשה שלי, א"ל. עם טענת טלאס שהכוח הושמד אני יכול להתמודד בזכות נשימות אפי... ..

⁷² בליל 11 באוקטובר 1973 הונחת כוח קטן עם שני תותחים בגיבל עתקה שבמצרים והמטיר משם אש על מפקדת הארמיה השלישית.

⁷³ זו תחושתו של אריה קוקס, ששירת במלחמת ששת הימים בגדוד 51 שכבש את תל עזזיאת (תכתובת דואר אלקטרוני, 5 בספטמבר 2022).

ב. במקרים רבים הופכים בני המשפחות השכולות לסוכני זיכרון של הקרב שבו נפלו יקיריהם. במקרה של קרב ארפיד – אין סוכנים כאלה. נוסף לכך יש גופים, מוסדיים (בראשם אגף משפחות הנצחה ומורשת במשרד הביטחון) ובלתי מוסדיים (למשל, "לתת פנים"), העוסקים בהנצחת הנופלים במערכות ישראל. גופים אלה מנציחים גם את הקרבות שבהם נפלו אותם חיילים. מובן מאליהם שהם לא יעסקו בקרב שלא היו בו חללים.

ג. קרב ארפיד התרחש בין שני אירועים כואבים: התקפת חיל האוויר הישראלי על כוחותינו ב"אמבטיית ביאנור" שהתרחשה בשעה 12:55 (כשעתיים לפני תחילת הקרב) וקרב סולטאן יעקוב שהתחיל בשעות הקטנות של 11 ביוני⁷⁴ ונמשך עד השעה 9 בבוקר המחרת, כאשר גדוד מכוחותינו (גדוד 362) שנלכד סמוך לסולטאן יעקוב הצליח ברובו להיחלץ דרומה. בקרב זה היו לצה"ל 21 הרוגים, כ־30 פצועים, שני שבויים ושני נעדרים. שני האירועים הכואבים האפילו על הניצחון ודחקו אותו מהזיכרון הציבורי ואף, במידה מסוימת, מזיכרוןם של מפקדי צה"ל. יתרה מזו, גדוד 573 השתתף בשולי קרב סולטאן יעקוב, כאשר התייצב בגיבל אל־מוזיבלה (מעל כמד אל־זו) וניסה לסייע לגדוד 362 ולכוחות אחרים. בעת שעשה זאת נפגע אחד הטנקים מטיל סאגר. הטיל לא חדר את שריון הטנק, אך שני חיילים שהיו עם הראש מחוץ לטנק נפגעו ומתו. אירוע זה הותיר חותם בזיכרוןם של מפקדי הגדוד.

ד. קרב ארפיד התרחש בגזרה המזרחית בעת שהציבור הישראלי וכלי התקשורת הישראליים התמקדו בגזרה המערבית – גזרת חוף לבנון – ובמיוחד באירועים בביירות: המצור על העיר, החבירה לפלנגות הנוצריות, נסיגת המחבלים והצבא הסורי משם ולבסוף האירועים הטרגיים במחנות הפליטים סברה ושתילה. במצב זה פחתה הנכונות לדון באירוע, מוצלח ככל שהיה, בגזרה המזרחית.

ה. בכינוס קציני הגדוד ב־23 בספטמבר 2022 בראש העין הועלו תשובות לשאלה מדוע נשכח הקרב. המגי"ד עלי ברוק טען שהוא עצמו אחראי לכך, כי לא דאג ליחצ"ן את הקרב משום שהיה עסוק בעניינים אחרים. דעה אחרת השמיע דודי כהן: ייתכן שהקרב נשכח כי למעשה לא השפיע על המערכה הכוללת. כלומר, לקרב לא הייתה משמעות אסטרטגית.

הקרב והמערכה

טענתו של דודי כהן מובילה לשאלה כיצד השפיע – אם בכלל – קרב ארפיד על המערכה הכוללת בגזרה המזרחית. מובן מאליה שהפגיעה בכוח של חטיבה 91 הסורית סייעה להתקדמות צה"ל, אך קרוב לוודאי שצה"ל היה מתקדם בציר "מיכה", אם כי לאט יותר, גם ללא פגיעה זו. ראינו כי ב־9 ביוני 1982 צה"ל התקדם לאט בדרכו לכפר ליביא בזירה שהצבא הסורי היה ערוך מולו, פוצץ בורות ייקוש והטמין מוקשים. למחרת, בבוקר 10 ביוני, ראינו ששלושה גדודי צה"ל עוכבו שעות על ידי גדוד סורי מצומצם בן 16 טנקים, וגם כאשר הם גברו עליו, הצליח רוב הגדוד הסורי לסגת לאחור באופן מסודר. כלומר, מהלך האיגוף דרך גיבל ערבה לארפיד החיש את התקדמות צה"ל ונתן לו לפחות יתרון טקטי – גם אם לא הביא להישג אסטרטגי.

⁷⁴ למרבה הצער, אות הפתיחה השלילי לאירועי קרב סולטאן יעקוב היה בערך בשעה 01:00 בלילה, כאשר טנקים מגדוד 573 פתחו באש על כוחות מגדוד 362 שהתקדם צפונה על ציר "מיכה", פגעו בשני טנקים וגרמו לחמישה הרוגים.

מצד שני, ייתכן שהיו לקרב זה השלכות שליליות על המערכה. לפי הספר "הקרב בסולטאן יעקוב" מסר נחמן ריבקיין, מח"ט 943, לאהוד ברק, סגן מפקד הגיס:

השטח הנשקף לעיניו ריק מאויב מאורגן. הדיווח המדויק של המח"ט שנוי במחלוקת. סגן מפקד הגיס דיווח למפקד אוגדה 90 [...] בשעה 19:03, כי מח"ט 943 אמר לו ש'המשולש' [משולש "טובלנו"] הבקעה והרכס צפונה עד חמרה ריקים מאויב [...] מפקד החטיבה לא מסר לסגן מפקד הגיס כי הוא עצמו נמצא בא-רפיד, משם לא יכול היה לראות את 'המשולש' ודאי לא את השטח שמצפון לו.⁷⁵

במילים אחרות: הדיווחים המעודדים שהגיעו מגדוד 573 ומהמח"ט שהיה עם הגדוד תרמו להחלטתו של אהוד ברק (שבאותו לילה מילא את מקומו של ברקל שיצא אל פיקוד הצפון בצפת) לדחוק ולהאיץ בגדוד 362 להתקדם צפונה מהר ככל האפשר על ציר "מיכה", בדרכם אל סולטאן יעקוב. לעומת זאת, נראה שלא הוסקו מסקנות מהדיווחים של פלוגה ל' ממתג 20 בציר "טונשקה" על כוחות סוריים הנעים דרומה. עלי ברוק העיד שגדוד 362 נסע צפונה בנסיעה מנהלית מהירה, ולא נע בזהירות תוך ביצוע חיפויים הדדיים בין פלוגות הגדוד.⁷⁶

סוגיה נוספת: האם היה צריך לנצל טוב יותר את ההצלחה בקרב א-רפיד. כתבתי למעלה שלפי אחד המקורות הייתה הצעה לשלוח את הגדוד לכתר את חטיבה 91. לא מצאתי אימות לדברים אלה. ייתכן שהצעה זו – אילו מומשה – הייתה עולה במחיר יקר מאוד, כי בשלב זה הגדוד היה מבודד מאוד בעומק שטח האויב.

⁷⁵ זלמנוביץ, הקרב בסולטאן יעקוב, עמ' 80.

⁷⁶ ריאיון עלי ברוק.

רשימת מקורות

מקורות שנאספו על ידי המחלקה להיסטוריה בצה"ל

(חלק מהמקורות במאמר זה הם פנימיים בצה"ל ואינם עומדים לעיון הציבור)

1. **מפת הוריקן** (מפת שליטה) עם שרטוטים של קמ"ן גדוד 573, סגן עומר גרטי, ב-13 ביוני 1982, במסגרת תחקיר של המחלקה להיסטוריה.
2. **איגרת לחיילי גדוד 573**, יוני 1982. הוכנה על ידי הקמב"ץ דב גודינגר.
3. **תחקיר חטיבה 943 וגדוד 573**. נעשה על ידי מתחקר המחלקה להיסטוריה שהפנה שאלות אל מח"ט 943, אל"ם נחמן ריבקין, ואל מג"ד 573, סא"ל עלי ברוק, ללא תאריך. ניתן להניח שתחקיר זה נעשה שבועות או חודשים לא רבים לאחר האירועים.
4. לשכת מח"ט 943, **חטיבה 943 – סיכום**, בחתימת נחמן ריבקין, 12 בספטמבר 1982.
5. **יומן מבצעים אוגדה 90**. יומן מודפס. לא ידוע לי אם הודפס מלכתחילה או שנכתב בכתב יד ולאחר מכן הודפס. מתחיל ב-9 ביוני 1982 בשעה 10:35 ומסתיים ב-11 ביוני בשעה 18:51. יש דילוג כרונולוגי לא מובן בין עמ' 13 ל-14. עמ' 13 מסתיים ב-10 ביוני בשעה 18:00 ועמ' 14 מתחיל ב-11 ביוני בשעה 11:30. עמ' 2 אינו חלק מיומן המבצעים, אלא עמ' 216-217 בספרו המתורגם לעברית של מצטפא טלאס, "הפלישה הישראלית ללבנון". בעמודים אלה מסופר על הצלחת עוצבת שריון סורית שהייתה חמושה בטנקים מדגם טי-72 בקרב סולטאן יעקוב, ומובאת גרסה מהללת ליכולת הצבא הסורי בגזרה המזרחית של לבנון.
6. ללא שם העורך, "אוגדה 90 בקרב הדיביזיוני הראשון במלחמת 'שלום הגליל'", 9-10 ביוני 1982. מבוסס על מחקריו של רפי יקר, פריטים 8-9 ברשימה זו.
7. רס"ן אבי זהבי, **קרב גייס 446 במלחמת של"ג**, ניתוח אירוע שהוגש במסגרת קורס פו"ם, יולי 1989.
8. רפי יקר, **ההתקפה על המערך העיקרי: הבקעת הדרג הראשון של דיביזיה 1, 9-10 ביוני 1982, במלחמת 'שלום הגליל'**, כרכים א-ב, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, אפריל 1993. זהו המקור המקיף והחשוב ביותר לאירועים.
9. רפי יקר, **לחימת צח"ם במלחמת 'שלום הגליל'**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, ינואר 1995.
10. **ריאיון עם עלי ברוק**, מג"ד 573 בשל"ג, 12 בנובמבר 1997. כתב יד. השאלות אינן כתובות. ללא שם המראיין.
11. **ריאיון עם הדר קרני**, מ"פ ל' בגדוד 573 בשל"ג, 31 באוקטובר 1997. כתב יד. השאלות אינן כתובות. ללא שם המראיין.
12. **ריאיון עם דב גודינגר**, קמב"ץ 573 בשל"ג, 27 באפריל 1997. כתב יד. השאלות אינן כתובות. ללא שם המראיין.

13. **ריאיון עם אלחנן שמואלי**, סמ"פ מ' בגדוד 573 בשל"ג, 8 בפברואר 1995. באותה עת היה שמואלי בשירות קבע בדרגת סא"ל. כתב יד. השאלות אינן כתובות. ללא שם המראיין.
14. ללא שם המחבר, **איגרת תו"ל אויב, מס' 1/83, "תורת הלחימה של הצבא הסורי: כפי שבאה לידי ביטוי בהפעלת הכוחות במהלך מבצע של"ג"**, פברואר 1983,
15. אג"א, **מלחמת של"ג: פינוי שלל משטח לבנון, דו"ח מסכם**, אוקטובר 1982.

מסמכים אישיים של ותיקי הגדוד

זיכרונות דודי כהן, יוני 1982.

יומנו של דוד אברהם הלוי, יוני 1982.

ריאיונות שקיים מחבר המאמר עם קציני הגדוד

ריאיון עם דב גודינגר, 24 ביולי 2022.

ריאיון עם דרור ירון, 25 באוגוסט 2022.

ריאיון עם עלי ברוק, 29 באוגוסט 2022.

ריאיון עם אריה קוקס, 30 באוגוסט 2022.

ריאיון עם רענן קפלן, 23 בספטמבר 2022.

ריאיון עם איסי (יששכר) ירושלמי, 25 בספטמבר 2022.

ריאיון עם יוסי שינקלר, 28 בספטמבר 2022.

ריאיון עם עמיר לוטן, 28 בספטמבר 2022.

ריאיון עם נמרוד דגני, 29 בספטמבר 2022.

ריאיון עם רפי שקד, 17 באוקטובר 2022.

ספרות משנית

שמעון גולן, **של"ג בלבנון: קבלת החלטות בפקוד העליון במלחמת "שלוש הגלילות"**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומודן, 2017.

בעז זלמנוביץ' (עורך), **הקרב בסולטאן יעקוב**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומודן, 2020.

מאור לוי (עורך וכותב ראשי), **מלחמת שלום הגליל, מפות ומבצעים, 5 ביוני – 29 בספטמבר 1982**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2022.

אריה נאור וארנון למפרום (עורכים), **מנחם בגין ראש הממשלה השישי: מבחר תעודות מפרקי חייו (1913-1991)**, ארכיון המדינה, תשע"ד.